

Gunnar Hoppe:

Brúarjökull

Árið 1948 tók ég þátt í landfræðilegum leiðangri til Íslands undir stjórn Hans Ahlmanns¹ og Sigurðar Pórarinssonar. Síðan átti ég mér þá ósk að koma aftur til Íslands til þess að athuga betur landslagið, sem myndast framan við stóran skriðjökul í nútímanum. Pessi ósk varð að veruleika sumarið 1952, þegar mér gafst tækifæri til að fara meðfram eystri hluta Vatnajökuls og skoða eina tíu skriðjökla frá honum. Fylgdarmaður minn var Jón Jónsson jarðfræðingur í Reykjavík, sem hafði af miklum dugnaði tekið þátt í undirbúnningnum, fyrst og fremst með því að hafa samband við bændur í þeim sveitum, sem við ætludum okkur að heimsækja.

Jón Stefánsson í
Möðrudal 1952.
Ljósm. höf.

Hjá Jóni í Möðrudal

Það var sérlega hentugt fyrir mig að skoða Brúarjökul, sem ryðst breiður fram úr norðurhlíð Vatnajökuls. Mér var ljóst af ritum og munnlegum upplýsingum frá íslenskum og þýskum vísindamönnum sem höfðu rannsakað pennan skriðjökul, að þarna gat að líta margbreytileg landslagsform, sem að öllum líkendum áttu sér hlíðstæðu í Svíþjóð. Bærinn Möðrudalur var ákjósanlegur staður til þess að hefja ferðina að jöklinum. Hann er í um 500 m h. y. s. og 70-80 km. frá jöklinum. Bóndinn á baenum, Jón Stefánsson „pater familias“ þar, hafði upplýst, að bestu veðurskilyrði til að fara að jöklum væru í fyrrí hluta júlímaðar. Þegar samanband var haft við hann varðandi ferðalag okk-

ar, hafði hann óskað eftir því, að ég hefði með mér sánska söng- og salmabók sem nefndist „Sigurtónar“. Með talsverðri fyrirhöfn tókst mér að hafa upp á henni í bókabúð heimatrúboðsins í Uppsölum.

Hinn 12. júlí fórum við með áætlunar bíl austur frá Akureyri. Skoðuðum hinn glæsilega Goðafoss og ókum um Mývatnssveit til Möðrudals. Í bílnum heyrðum við miður góða veðurspá, nordan kaldi skyldi það vera. Hún gekk eftir. Smám saman versnaði veðrið. Þétt þoka læddist yfir með rigningu, sem hægt og sígandi breyttist í snjókomu. Morguninn eftir lá 10 cm þykkur snjór yfir landinu. Um sinn var útilokad að hugsa til jökulferðar.

Jón Stefánsson tók okkur opnum örnum, og vinátta tókst milli okkar, þegar ég afhenti honum „Sigurtóna“. Gleði hans var slík, að hann hringdi strax á næstu bæ, Víðidal og Grímsstaði, til þess að skýra frá því, að nú væru „Sigurtónar“ komnir til landsins. Við notuðum biðina í Möðrudal til þess að ganga um nágrenni bæjarins. Í myrunum sáum við hér og þar 1-2 m háar rústir með ískjarna á 60-70 cm dýpi. Sonur Jóns sagði okkur, að rústirnar stækkuðu dálitið, einkanlega þar sem nýgraðingur ykist í myrinni. Á gömlu túni voru rústirnar í rénum. Voru sprungnar og að síga saman.

En fyrst og fremst notuðum við tímann til þess að kynnast þessum litla bæ og íbúum hans. Líf þeirra hér byggðist á fjárbúskap. Um þessar mundir voru þar um 900 fjár. Dálitlar tekjur hafði fólkjóð af ferðamönnum, sem fóru yfir hásléttuna framhjá baenum. Meðan við dvöldumst þar, fór ferdaleikflokkur um. Jón varð mjög spenntur í návist hans, svo að nærri lá, að hann léki trúð.

Jón Stefánsson var rétt áður en við komum í Möðrudal orðinn frægur víða um land fyrir að hafa reist litla kirkju. Sjálfur hafði hann lagt

Möðrudalur í júlí
1952. Ljósm.
höf.

mikið til byggingarinnar. Meðal annars hafði hann sjálfur málað altaristöfluna í mjög naívískum stíl. Mér var sagt, að þegar biskup kom til Möðrudals til þess að vígja kirkjuna, hafi svofelld áletrun staðið ofan við kirkjudyrnar: „Petta er kirkja Jóns Stefánssonar“. „Nei“, tilkynnti biskup: „Petta er musterí guðs, og hún verður ekki vígð, nema áletrunin um eign Jóns á kirkjunni verði numin brott“. Og þar við sat.

Meðan við dvöldumst þarna, kom líka hópur hvítasunnumanna í heimsókn. Á litla orgelinu hans Jóns - þar sem hann sat gjáman og lék lagstúfa og söng með talsvert brostínni rödd - sá foringi hópsins, sænskur hvítasunnuprestur, „Sigurtóna“ sér til mikillar gleði. Petta reyndist nefnilega vera sálmasöngsbók hvítasunnumannanna sjálfra! En það varð Jóni mikið áfall; hann hafði ekki vitað hvaðan „Sigurtónar“ voru kommir. Og hann fyrirleit nánast allt, sem hvítasunnumenn snerti. Hann snaraðist inn í kirkju sína og hélt sig þar, meðan hópurinn dvaldist í Möðrudal.

Jón Stefánsson hafði samið svo við okkur, að Pórhallur sonur hans skyldi aka okkur á jeppa að jöklínnum. Faðir hans lýsti honum sem gætnum og reyndum bílstjóra. Á næstu tveimur undanförnum árum hefði hann flutt þýska jarðfræðinginn Emmy Todtmann inn að jöklum. Ekkí að ástæðulausu hafði hún fengið viðurnefnið „die eiserne Jungfrau“. Eftir þær ferðir hafði Pórhallur ákveðið, að þangað skyldi hann aldrei fara aftur; nú gat hann ekki staðið við þá ákvörðun. Við urðum raunar heldur ekki eins sannfaerðir um ágæti hans sem jeppabílstjóra og faðir hans. Ökuferðin varð stundum dálítið svakaleg. Og þegar jeppinn festist í eðju uppi við jöklinn, reyndist Pórhallur ótrúlega bjargarlaus. Við hinir grófum rásir út úr eðjunni, þurrkuðum hana þannig upp og losuðum jeppann.

Á vit jöklusins

Ferðin upp að Brúarjöklum einkenndist af því að sneiða fram hjá erfiðum vöðum yfir læki á vatnaskilunum milli jökulánna Kverkár og Kringilsár. Báðar flytja þær með sér geysimikið af aur og möl. Við athuguðum nánar útrás Kringilsár, sem byggir upp tinarlegt eyrарlandslag, að hluta til ofan á jökulís, sem orðið hefir eftir. Landslagið hér má í rauninni nefna jökulhauga. Sauðá, sem nú var alveg tær og rennur rétt vestan við Kringilsá, hafði hlaðið upp svipuðu neti af malarásum eða haugum.

Jöklullinn sjálfur var einkennilega laus við jöklulruðning á yfirborði, en hér og þar hlóðst upp jöklulruðningur eftir skriðflötum íssins. Petta varði jökulísinn í kring fyrir bráðnun og þannig myndaðist fjöldi af margra metra háum aurkeilum. Framan við jökluröndina var landið mjög breytilegt, svo að erfitt var að greina sundur áreyrar og jökluröðir. Stórir fletir voru til-lölulega sléttir; sumpart var berggrunnurinn nakinn með fallegum jökulrákum. Einkenndi fyrir þessa fleti voru lágar hryggir, sjaldan hærri en hálfur metri, stundum aðeins nokkurra cm

Malarásar og
haugar á
Kringilsárrana.
Sér í físhamra við
ármót Jöklu og
Jökulkvíslar á
Vesturöræfum.
Ljósm.
Skarphéðinn
Þórisson 1983.

*Kringilsárrani og Brúarjökull.
Töðuhraukar, framhlaupsjaðar jöklusins 1889-'90, við lengu fönnina.
Litaskiptin sýna glöggt jaðar framhlaupsins 1963- '64.
Ljósm.
Skarphéðinn Þórísson 1993.*

háir. Peir gátu verið nokkrir tugir m á lengd; bil á milli þeirra var iðulega ekki nema 1,5 til 2 m. Peir vísuðu samhliða skriðstefnu íssins, eins og jökulrákirnar sýndu. Hinrar stærstu þeirra komu í ljós aftan við stóra steina. Lega steinanna á flatri jökulurð gaf það til kynna, hvernig þeir voru þangað komnir. Stundum lágu steinarnir lausir á jökulurðinni; sennilega höfðu þeir legið dálítinn spöl uppi í ísnum og orðið eftir á jördinni undir, þegar ísinn hætti að skríða fram og hafði bráðnað. Aðrir steinar lágu meira og minna þvert á skriðstefnu íssins; hann hafði ýtt þeim dálítinn spöl eftir jökulurðinni, eins og laust efni framan við steininn vitnaði um. Enn aðrir steinar lágu meira eða minna grafnir í jökulurðinni með lengdarásinn í skriðstefnu íssins. Í þeim tilvikum hafði myndun jökulurðarinnar náð lengra.

Pessi gerð af flatri jökulurð, sem var gárótt af urðarhryggjum í skriðstefnu jöklusins, kom mér ókunnuglega fyrir sjónir. Pegar ég lýsti þessu í fyrlestri hálfu ári síðar, sagði Valter Schytt mér, að hann hefði athugað svipaðar jökulurðir framan við Falljökulkinn í Kebrneksje. Við ákváðum þá að skrifa sameiginlega grein um þetta, hvað við svo gerðum. Með aðstoð vinar okkar á Englandi, Charles Swithinbank, nefndum við fyrirbærið „fluted moraine surfaces“, sem þýða mætti „jökulkembda (jökul)urð“. Nákvæm heimildarannsókn leiddi í ljós, að fram að þessu voru aðeins örfáar athuganir af sams konar fyrirbærum. Það kom í ljós, að þau voru mjög algeng á þessum árum, þegar jöklar um allan heim voru á undanhaldi. Í framhaldi ferðar okkar kringum Vatnajökul

sáum við jökulkembda jökulurð framan við marga aðra skriðjöklu. Nú hefir hugtakið hlitið almenna viðurkenningu.

Við veittum athygli nokkurra metra háum ás úr hnnullungum, sem var í sköpun. Mönin á honum kom upp og fram úr bráðnandi ísnum. Úr möniinni hrappaði jafnt og þétt efni til hliðar ofan á ísinn og varði hann fyrir bráðnum. Í þverskurði gegnum þessa myndun kom í ljós kjarninn í ásnum sjálfum. Utan á honum var kápa af ís og þar ofan á við rætur hans lag af ruðningi. Þar sem ískápan var bráðnuð, stóð malarásinn sjálfur eftir, utan við hann grunnar lægðir og enn utar lágar hryggir úr umlöguðu efni malarássins. Enginn ís var sjáanlegur undir ásnum; hann sýndist þannig myndaður undir jöklum. Mér virtist eftir þessa skoðun, að samsvarandi myndanir með „ásgryfjum“ utan við áskjarnann og þar utan á samsíða ásar myndaðir síðar, hlytu að finnast í Svíþjóð, einkanlega ofan við efstu fjörumörk, en ekki hefir enn verið gengið úr skugga um það.

Mikill gangur varð í Brúarjökli 1889-1890, eins og kunnugt er. Pegar ég var þarna á ferð, töldu menn ennþá, að orsókin væri eldgos undir jöklum. Nokkrum árum seinna fengu jöklafraðingar áhuga á að rannsaka þessi snöggum og mikilfenglegum jökulhláupum, sem reyndust vera algeng víða um heim, en líklega mest rannsókuð í Norður-Ameríku, og mjög algeng á Svalbarða. Brúarjökull var augljóslega kjörið dæmi um þess háttar „surging glacier“ (=jökkull sem hleypur fram). Pegar þessar línur eru skrifðar, hleypur annar skriðjökull úr Vatnajökli, Síðujökull. Hann er þekktur fyrir að hlaupa 30. hvert ár.

Brúarjökull var augljóslega kjörið dæmi um þess háttar „surging glacier“.

Við dvöldum two daga við Brúarjökul og snerum síðan aftur til Möðrudals. Nokkrum dögum síðar kvöddum við Jón Stefánsson og stórfjölskyldu hans. Pórhallur ók okkur á jeppanum til Austurlands. Við skildum hér við óvenjulega, jafnvel sérkennilega fjölskyldu; en um leið strangheiðarlega og afskaplega hjálpfúsa.

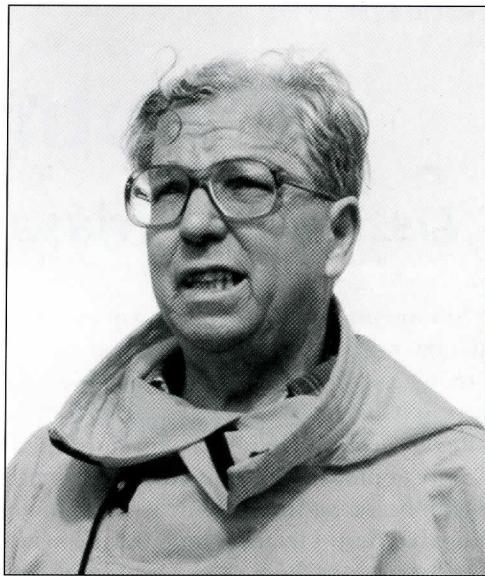
Sig. Blöndal íslenskaði.

Um höfundinn:

Höfundur þessarar frásagnar, prófessor Gunnar Hoppe í Solna, Svíþjóð, er einn af bestu vinum Íslands erlendis. Íslandsferðir hans skipta tugum. Hann hefir ferðast víða um landið og hitt fjölda Íslendinga á þeim ferðum. Minni hans á stædi og fólk hér er með ólískindum.

Pessi frásögn og önnur af Austurlandi, sem birt verður síðar í þessu riti, er meðal óteljandi minningabrota, sem hann er nú - eftir að hann er sestur í helgan stein - að skrifa fyrir börn sín og barnabörn, til þess að gefa þeim hugmynd um sitthvað, sem hann hefir séð og lifað. Hann tekur fram, að þau séu ekki skrifuð með birtingu á prenti í huga. En af því að Gunnar vill heldur hafa það, er sannara reynist, sendi hann mér þessar tvær frásagnir af Austurlandi til yfirlétrar, ef þar kynni eitthvað að vera missagt. Ég varð þeirrar ánaðgu aðnjótandi að sitja sex ár með honum í stjórn Norræna hússins í Reykjavík, þar af tvö undir formennsku hans. Pað var út af fyrir sig mikill lærðómur, því að maðurinn kann vel til slíks verka, enda enginn viðvaningur.

Nokkur helstu æviatriði hans set ég hér að lokum til þess að lesendur viti, hver maður er hér á ferð:

Prófessor Gunnar Hoppe.
Ljósm. Valsten Schytt.

Hann fæddist 1924. Tók doktorspróf í landafræði 1952, var lektor í landafræði við Uppsala háskóla um skeið og prófessor í landafræði við Stokkhólms háskóla með landmótun sem sérgrein 1955-1980. Aðstoðarrektor við sama háskóla 1966 - 1974 og rektor 1974 - 1980. Forstjóri K. og A. Wallenbergstofnunarinnar 1981 - 1994. Sat í ýmsum vísindaráðum og -nefndum. Í stjórn Norræna hússins í Reykjavík 1968-1991, þar af stjórnarformaður 1976-1980.

Pýðandi.

¹ Hans Ahlmann prófessor við Stokkhólms háskóla var fyrirrennari Gunnars sem prófessor í landafræði og kennari Gunnars og Sigurðar Pórarinssonar. Bók prófessors Ahlmanns „Í ríki Vatnajökuls“ um sánsc- íslenska Vatnajökuls- leiðangurinn 1936 kom út á íslensku 1979.

Glettur

ÞAÐ BERÄ BÖRN SEM ÍBÆ ER TÍTT

Á sumarhátiðum U.I.A. á Eiðum er jafnan samankomið mikið fjölmenni, einkum af yngri kynslóðinni. Fyrir nokkrum árum var ruslatunnukostur endurnýjaður á Eiðasvæðinu og fengnar síldartunnur neðan af fjörðum, bláar að lit. Þekkir hver einasti íbúi í strandbyggðum ílát þessi og veit nákvæmlega til hvers þau skulu brúkuð. Dettur engum manni þar um byggðir í hug slík misnotkun, sem hefur átt sér stað undir merki íþróttahreyfingarinnar úti á Eiðum.

Einhverju sinni á sumarhátið eru þeir þrír saman á „besta aldrí“ piltungar, einn af fjörðum, annar frá Egilsstöðum og hinn þriðji kominn ofan af Jökuldal. Rekur þá fjarðamaðurinn upp stór augu og segir:

„Hvað, síldartunna hér?“

„Nei“, leiðrétti þá Egilsstaðabúinn, „þetta er ruslatunna“.

„Nei, strákar“, hálfhvíslaði þá Jökuldælingurinn, „sjáði þið ekki, þetta er öltunna“.